

**Навчальна дисципліна «Екокультура особистості» у контексті
підготовки соціального педагога.**

**Discipline "Ecological culture of personality" in the preparation of social
pedagogue.**

Резюме: в статті розкрито значення екологічної культури в житті людини, проблеми формування екологічної свідомості у дітей залежно від підготовки соціальних педагогів до роботи в школі.

Ключові слова: екологія, екологічна свідомість, екокультура особистості.

Резюме: в статье раскрыто значение экологической культуры в жизни человека, проблемы формирования экологического сознания у детей в зависимости от подготовки социальных педагогов к работе в школе.

Ключевые слова: экология, экологическое сознание, экокультура личности.

Abstract: In the article shows mean of ecological culture in human life, problems of environmental awareness in children, depending on the training of social teachers to work in schools.

Keywords: ecology, ecological consciousness, ecological culture of personality.

Постановка проблеми. Одним з аспектів діяльності соціального педагога є формування та розвиток екологічної культури особистості, гармонійних відносин людини і природи. Ствердження в індивідуальній і суспільній свідомості кожної особистості відповідального ставлення до навколишнього природного середовища та до здоров'я людини. Необхідно виховувати почуття відповідальності за природу як національну і загальнолюдську цінність, основу життя на землі, гуманні принципи природокористування.

Охорона природи і раціональне використання її ресурсів стає невід'ємним особистим і суспільним обов'язком. Сучасна школа несе повну відповідальність перед суспільством за перетворення знань у глибокі

переконання, за досягнення єдності світогляду і поведінки учнів, усвідомлення ними свого місця в житті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми професійної компетентності та організації підготовки соціальних педагогів присвятили свої дослідження Ваховський Л., Зверєва І., Капська А., Коляда Н., Ларіонова Н, Маркова Н, Полехіна В., Харченко С., Савченко С., Яковлева Л.; науковці Біда О., Лукашевич О., Пустовіт Г., Скрипник С., Совгіра С., Федоренко Д. у своїх працях розкривають ідеї екологічного виховання підростаючого покоління та їх застосування в педагогічних дослідженнях.

Мета статті: усвідомлення значення екокультури особистості для виховання школярів у підготовці соціальних педагогів.

Виклад основного матеріалу. Слово „еко” (від грец.) – дім, житло - є основою наукового терміна „екологія” [1]. Слово «культура»(з лат. Cultura) – означає обробіток, догляд, виховання, освіта, розвиток та ін. Цей термін набув універсального значення став категорією, котра означає важливу ознаку людини. Культура – це певні способи організації та розвитку людської життєдіяльності, представлені в продуктах матеріальної та духовної праці, у системі соціальних норм та настанов, у духовних цінностях, у сукупності ставлення людини до природи, дому, інших людей, до самої себе. Екокультура – це культура побуту життя людини.

Екологія – наука, яка вивчає, що людина є невід’ємною частиною природного середовища. Від неї, її світогляду, духовності, моральних позицій залежить збереження й примноження природних ресурсів, охорона та збагачення навколишнього середовища.

Екологічна культура передбачає гармонійне ставлення людини не лише до природного середовища проживання, але й до соціального оточення, ставлення до самої себе як до частки природи. Саме тому екологічна культура характеризує способи взаємодії суспільства з природним, історичним та соціальним середовищем. Адже самі екологічні проблеми є відбитком рівня духовної культури суспільства, людини.

Екологічна культура має стати складовою світогляду і мірилом дій кожної людини. Світогляд – це така система знань, поглядів, принципів і оцінок, такий рівень систематизації людської свідомості, через який людина усвідомлює себе і ставлення до дійсності. Через який вона формує програму своєї життєдіяльності. Предметом світоглядного знання є світ, - як об'єкт практичної і духовної діяльності людини. Екологічний світогляд розглядає питання відношення людини і природи. Природа як поняття у найширшому розумінні цього слова – це навколишній світ, буття взагалі, що є об'єктом людської практики і пізнання. Поняття «природа» - містке й багатогранне.

Розглянемо особливості форм І-природи (космічної).

1. Природа існувала ще до появи людського роду, і після виникнення людини і її свідомості.
2. Природа зберігає незалежність свого буття від людини. (на основі багатьох фактів, аргументів було зроблено висновки про існування форм буття природи незалежно від людини)
3. Природа в цілому нескінченна. В просторі і в часі – вона завжди і всюди була, є, буде. (Ніщо не звідки не береться і ніщо нікуди не знеходить. Тобто говорячи філософською мовою: небуття залишається буттям.)
4. В природі одна форма матерії переходить в іншу.
5. Природа об'єктивно реальна. (і об'єктивна в тому розумінні, що без неї неможливе життя і діяльність людини.)

Без природи життя неможливе. Природа без людини обійтись може, а людина – ні. Історично першою перед посилкою головної людської діяльності були і залишаються сьогодні процеси самої природи, які виникли і існували до людини, існують поза і незалежно від свідомості і дій людини. Потім людина стала широко діяти на природу Землі. Виник цілий світ створених людством, раніше в природі неіснуючих речей, процесів, станів. (К. Маркс назвав їх II-природою).

Людям необхідно усвідомити, відзначає Д. С. Лихачов, що відносини між природою та людиною – відносини двох культур, кожна з яких по-своєму

«соціальна», «гуртожиткова», має свої «правила поведінки» [3]. І їх зустріч будується на своєрідних моральних засадах. Обидві культури – плід історичного розвитку, причому розвиток людської культури здійснюється під впливом природи ще з давніх-давен (з тих пір як існує людство). Потрібен діалог двох культур – людини та природи, і людина в цьому діалозі повинна бути чуйним, уважним та дуже обережним співбесідником.

Завдяки антропологічному осягненню, науковці з людинознавчих наук дійшли висновку, що людина – складне і цілісне утворення, яке належить не тільки до природи та суспільства, але й до культурно-історичного та духовного світу. Сьогодні у центрі наукових і суспільних інтересів знову ставить людину з її інтересами та цінностями.

Важливим компонентом життя сучасного суспільства в останні двадцять років є антропологічна дія на живі системи всіх рівнів (рослини, тварини, людини), обумовлена, перш за все, наслідками екологічних катастроф. Крім того, відмічено перманентний вплив техногенних факторів, які згубно впливають на живе. Тому необхідно пропагувати екологічні знання, виходячи з сучасних потреб суспільства. В усі часи найбільш ефективним шляхом передачі інформації в соціум був спосіб навчання – передача інформації від вчителя до учня. Саме тому важливо визначити реальну і актуальну мотивацію екологічного виховання підростаючого покоління, починаючи з шкільних років [4]. Важливо сформувати екологічні знання у кожного члена соціуму, тобто екокультуру особистості. Система завдань екологічного змісту складається з підсистем, метою яких є формування пізнавального компонента екологічної культури (екологічні знання й уміння учнів); формування мотиваційно-ціннісного компонента (позитивне ставлення до навколишнього середовища, духовна потреба в спілкуванні з природою, морально-естетична насолода від нього; переконаність у збереженні та забезпеченні самовідтворення природи); формування нормативного компонента (володіння вміннями і звичками екологічно доцільної поведінки в природі і суспільстві, яка відповідає правовим, морально-естетичним та санітарно-гігієнічним

вимогам). Причому, в аспектах екологічної самосвідомості важливо визначити особистісні критерії достатності: «мій рівень здоров'я», «мої знання про стан довкілля», «мої психологічні параметри» [6]. Існує досить багато визначень поняття «здоров'я», проте загальноприйнятим є наведене у преамбулі Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я (1948): здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або фізичних вад. Вважають, що здоров'я людини має кілька складових: фізичне, психічне, духовне і соціальне здоров'я [5].

До сфери *фізичного здоров'я* включають такі чинники, як індивідуальні особливості анатомічної будови тіла, перебігу фізіологічних функцій організму в різних умовах спокою, руху, довкілля, генетичної спадщини, рівня фізичного розвитку органів і систем організму.

До сфери *психічного здоров'я* відносять індивідуальні особливості психічних процесів і властивостей людини, наприклад збудженість, емоційність, чутливість. Психічне здоров'я пов'язано з особливостями мислення, характеру, здібностей.

Духовне здоров'я залежить від духовного світу особистості, зокрема складових духовної культури людства — освіти, науки, мистецтва, релігії, моралі, етики. Свідомість людини, її ментальність, життєва самоідентифікація, ставлення до сенсу життя, оцінка реалізації власних здібностей і можливостей у контексті власних ідеалів і світогляду — все це зумовлює стан духовного здоров'я індивіда.

Соціальне здоров'я пов'язано з економічними чинниками та стосунками індивіда із сім'єю, організаціями, з якими взаємодіє людина у різних сферах суспільного життя (сюди входять праця, відпочинок, побут, соціальний захист, охорона здоров'я, безпека існування тощо). Загалом соціальне здоров'я визначається характером і рівнем розвитку головних сфер суспільного життя — економічної, політичної, соціальної, духовної.

Умови життя сімей безпосередньо впливають на здоров'я людей. Чим вищий рівень добробуту, тим міцніше здоров'я. Соціологічні дослідження,

проведені у різних країнах світу, свідчать, що заможні люди загалом мають краще здоров'я, ніж бідні. Пояснюється це тим, що у багатших людей більше можливостей отримати якісну медичну допомогу, вони краще харчуються.

На здоров'я й тривалість життя впливають також умови праці. На менш кваліфікованих і оплачуваних роботах існує більша вірогідність отримати виробничі травми чи захворювання.

Найбільше ж здоров'я залежить від способу життя. Це той чинник, на який безпосередньо вплинути може сама людина. Адже ми не можемо змінити спадковість, не завжди можемо вибрати екологічно чисте місце проживання. Але вести здоровий спосіб життя може кожен і матеріальне забезпечення при цьому не є вирішальним.

Погіршення стану здоров'я зумовлене насамперед комплексом не медичних, а соціально-економічних та екологічних чинників, недосконалим способом життя населення. Тому поліпшення здоров'я неможливе без істотних соціально-економічних змін та соціально-педагогічної роботи в школі.

Дбати про своє здоров'я можуть усі люди, хоча, безперечно, біднішим це набагато важче. І тому держава має вживати усіх можливих заходів для підвищення рівня добробуту людей.

Здоров'я людини багато в чому залежить від сім'ї, адже саме у сім'ї формуються основні її цінності, в тому числі орієнтація на здоровий спосіб життя.

Здоровий спосіб життя — це все в людській діяльності, що стосується збереження і зміцнення здоров'я, все, що сприяє виконанню людиною своїх людських функцій через посередництво діяльності з оздоровлення умов життя — праці, відпочинку, побуту. Складові здорового способу життя містять різноманітні елементи, що стосуються усіх сфер здоров'я — фізичної, психічної, соціальної і духовної. Найважливіші з них — *харчування* (в тому числі споживання якісної питної води, необхідної кількості вітамінів, мікроелементів, протеїнів, жирів, вуглеводів, спеціальних продуктів і харчових добавок), *побут* (якість житла, умови для пасивного і активного відпочинку,

рівень психічної і фізичної безпеки на території життєдіяльності), *умови праці* (безпека не тільки у фізичному, а й психічному аспекті, наявність стимулів і умов професійного розвитку), *рухова активність* (фізична культура і спорт, використання засобів різноманітних систем оздоровлення, спрямованих на підвищення рівня фізичного розвитку, його підтримку, відновлення сил після фізичних і психічних навантажень).

Надмірна зайнятість, що стала звичною для сучасної людини в багатьох верствах суспільства призводить до відмирання в ній духовних засад. В фізичну потребу перетворюється абсолютна бездіяльність, прагнення забутися, розваги, які потребують мінімального духовного напруження. Співчутливе ставлення замінюється повною індіферентністю людей один до одного, відчуженістю і навіть ворожістю. В суспільстві зростає тенденція до агресивності, нетерпимості, масової псевдокультури, поширення генетичних та імунних захворювань, зменшення народжуваності і тощо.

Духовно-моральний розвиток особистості – це домінуюче середовище в становленні сучасної освітньої системи взагалі, та зокрема у формуванні екокультури особистості.

Школу можна розглядати як сходинку збагачення людини знаннями про природне і соціальне оточення, ознайомлення із загальною цілісною картиною світу і формування науково обґрунтованого морального і естетичного ставлення до природи.

Затвердження екологічної парадигми в освітньому процесі для розвитку духовно-моральних якостей особистості підвищує значущість нормативного та ціннісного компонентів. Нормативна сторона розкривається в системі моральних, правових та естетичних принципів, а також правил та норм екологічного характеру, які визначають ставлення суспільства і людини до природи, людини до людини.

При цьому роль виховання полягає у створенні культурного простору, який забезпечував би вільне самовизначення, саморозвиток та самореалізацію особистості. Тобто, за визначенням В. Біблера «людину культури» [2]. Цей

підхід у системі навчання і виховання дитини має передбачати єдність таких складових, як цілісне бачення і сприйняття дитини та її життя, духовно-орієнтовані відносини між суб'єктами навчально-виховного процесу. Методологічною основою системи навчання і виховання є особистісно-орієнтована освіта, в якій провідну роль відіграє соціальний педагог. Систематична діагностика та корекція процесу особистісного розвитку кожного учня проводиться з моменту надходження дитини до школи. У проведенні діагностики та корекції процесу особистісного розвитку учнів беруть участь всі вчителі, під керівництвом шкільного психолога і соціального педагога. Оцінка результатів діагностики психічного і особистісного розвитку учнів виробляється головним чином з точки зору динаміки індивідуального розвитку кожного учня.

Актуальним є питання відродження культури в цілому, що залежить від екокультури особистості. Таке відродження передбачає відновлення зруйнованого ядра соціальних явищ, розірваних людських стосунків, вихідної системи моральних координат, які однаково застосовуються для різних суспільних верств, представників різних поглядів та переконань. Теми бездуховності, тріумфу посередності, масового суспільства та відповідної культури торкаються багато представників української, російської та західної філософської антропології, до неї звертаються вчені, діячі культури, письменники, публіцисти та педагоги [5].

Відомо, що людина від природи наділена певними можливостями і правами, які повинні реалізовуватись у суспільстві. Сьогодні людина стає відправною точкою в осягненні самої себе та навколишнього світу. Сутність її визначається сукупністю природних рис і ознак, які визначають її індивідуальний характер, здібності і недоліки.

Кожна людина має як слабкі, так і сильні сторони. Тому мусимо усвідомити, що дитина – частинка природи (мікрокосмос), і є відповідно, екологічною системою, в якій при повноцінному вихованні має панувати рівновага. Маємо на увазі рівновагу позитивних і негативних якостей,

притаманних людині, а отже і дитині. Певними негативними рисами дитина наділена природою недаремно: страх не дозволяє зробити негативних вчинків, сором стримує розкутість, свавільну поведінку, - тобто сама природа заклала у дитині ті унормовані межі, які не дають можливості переступити поріг дозволеного. Як існує в природі сонце і місяць, день і ніч, так і в дитині поєднується добро і зло, любов і ненависть, безстрашність і страх, почуття поваги і огиди і т. д.. Тому, якщо у виховному процесі робиться спроба подолати якісь із негативних якостей, виникає дисбаланс і дитина починає відчувати психологічний дискомфорт, вона стає дратівливою, не може знайти своє призначення у світі. Наприклад, виховуючи тільки добро у дитини, ми позбавляємо її можливості дати відсіч злу, з яким рано чи пізно вона зіткнеться. У таких ситуаціях вона стає безпорадною і, як правило, потрапляє під вплив сильнішого. У цьому випадку можемо говорити про те, що порушується рівновага «різноспрямованих складових людського єства». Таке явище науковці називають над сублимацією.

Варто зазначити, що не тільки люди діляться на злих і добрих, але і сама людина в різні періоди свого життя, в різних місцях гетерогенного соціального простору (де є не тільки храми, але і тюрми, психлікарні, тощо) може бути як поганою, так і хорошою. Слід звернути увагу на те, що саме людина є істотою, в якій поєднуються суб'єктивне і об'єктивне, пізнавальне і ціннісне, фантастичне і дійсне, теоретичне і практичне. Саме для людини смисл буття досягається завдяки пізнанню, а пізнання стає формою життя.

Висновки. Ліквідувати екологічну безграмотність надзвичайно важко. Тому необхідна комплексна система заходів, що сприяють формуванню екологічної культури особистості протягом всього її життя. Традиційна освіта, на жаль, не забезпечує засвоєння екологічних знань у системі, повноцінного формування вмінь та їх практичного застосування і, що особливо важливо, формування наступних завершальних компонентів екологічної культури – поведінкового та діяльнісного.

Сьогодні гостро постало завдання перед соціальними педагогами в організації навчально-виховного процесу, від інформаційного типу перейти до особистісно-орієнтованого, що, в більшій мірі, продукує розвиток і саморозвиток, самоствердження, самореалізацію особистості вихованця.

Література:

1. Диалог культур // Новая филос. энцикл.: В 4-х т.- М., 2003.- Т. 1. - С.659-661.
2. Електронний ресурс: http://ualib.com.ua/br_6572.html
3. Лихачев Д.С. Декларация прав культуры: [Проект]. М.: Логос, 2000. - 8 с.
4. Полехіна В.М. Особливості професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів засобами педагогічного краєзнавства / В.М. Полехіна // Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини [гол. ред.: Н.С. Побірченко]. – Умань : ФОП Жовтий О.О. , 2014. – Випуск 10. – Частина 1. - С.194-200.
5. Скрипник С.В. Екологічна свідомість, екологічна культура в соціальній екології / Сергій Скрипник // Наукові записки [текст: [Зб. наук. пр.]] – Кіровоград: КДПУ, Вип. 109. – 2012. – С.139-144
6. Федоренко Д.О. Педагогічні підходи до вирішення проблеми виховання екологічної культури старшокласників / Д.О.Федоренко // Роль і місце психології та педагогіки у формуванні сучасної особистості : матеріали Міжнар. Наук.-практ. конф. – Харків : Східноукраїнська організація «Центр педагогічних досліджень», 2015. – С.125-128.